

KOLTAI Zoltán

habilitált egyetemi docens

**Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi,
Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar**

associate professor

**University of Pécs, Faculty of Cultural Sciences,
Education and Regional Development, Pécs, Hungary**

email: koltai.zoltan@kpvk.pte.hu

TERÜLETI VERSENYKÉPESSÉG, ELMÉLET ÉS MAGYAR VÁLLALATI GYAKORLAT

*TERRITORIAL COMPETITIVENESS, THEORY AND HUNGARIAN
BUSINESS PRACTICE*

ABSTRACT

The research of competitiveness was closely linked for a long time to the survey of international division of labour, within that to the theory of absolute and comparative costs. We could even say that the theoretical background of competitiveness, a practical and not easily quantifiable concept, is the international division of labour. During the analysis of spatial competitiveness thus we must deal with the issue of foreign trade, as this is the economic sector that allows an international comparison of the efficiency of sectors on one hand and allows specialisation on the other hand. The first attempts markedly different from this approach appeared in the middle of the 1980s, especially in the works of Michael Porter who, in his analysis, viewed applied competitive advantages in a much more micro-economic way for interpreting competitiveness.

We made a layered questionnaire survey in 2004–2005 and received replies from one thousand entrepreneurs and business leaders to our questions relating to the competitiveness of Hungarian towns and cities. In the light of the results, we repeated our survey in 2016–2017, allowing thereby the comprehensive evaluation of a period of ten years. In the second phase of data recording we used the method of a layered questionnaire survey again (the three aspects considered were as follows: breakdown of the Hungarian businesses by regions, company size and sectors), in which it was one thousand entrepreneurs and business managers again who responded to our questions: what aspects do Hungarian businesses prefer when choosing their business location and what characteristics, advantages and disadvantages do they use to describe the settlement types of different size?

Kulcsszavak: versenyképesség, vállalatok, telephelyi tényezők, településtípusok, Magyarország

Keynotes: competitiveness, companies, aspects of business location, settlement types, Hungary

1. Bevezetés

A területi egységek közötti verseny, elsősorban az országok versenyképességének kutatása hosszú éveken keresztül szoros egységet alkotott a nemzetközi munkamegosztás vizsgálatával, ezen belül is az abszolút és komparatív költségek elméletével. Azt is mondhatnánk, hogy a versenyképesség mint gyakorlati és nem könnyen számszerűsíthető fogalom elméleti háttérét a nemzetközi munkamegosztás jelenti. A fogalmak vizsgálata kapcsán így nem kerülhetjük meg a külkereskedelem témakörét, hiszen ez az a terület, amely egyrészt lehetőséget teremt a gazdasági szereplők számára hatékonyságuk nemzetközi léptékű összehasonlítására, másrészt teret nyújt a specializációra is. Az ettől markánsan különböző első kísérletek a nyolcvanas évek közepétől, elsősorban Michael Porter nevével és munkásságával kapcsolódtak össze, aki kompetitív előnyökre irányuló elemzéseiben már sokkal inkább mikroökonómiai megközelítést alkalmazott a versenyképesség értelmezésekor.

Bár a közgazdaságtan első korai irányzatai még nem foglalkoztak a mai értelemben vett területi versenyképességgel, kapcsolódási pontot mégis bőven találhatunk, hiszen az országok eltérő természeti adottságai régóta felvetették a valamilyen ágazatra, termékkörre történő specializálódás, a valamiben való versenyképessé válás gondolatát. A klasszikus közgazdaságtanból kiindulva egészen a mai modern közgazdasági elméletekig kijelenthetjük, hogy a nemzetközi munkamegosztásról vallott nézetük – kisszámú kivételtől eltekintve – megegyezik abban az értelemben, hogy a specializálódás egyértelműen a gazdaság fejlődését, a rendelkezésre álló javak mennyiségi gyarapodását, a reáljövedelmek növekedését, ezen keresztül a társadalmi jólét fokozódását támogatja. Amennyiben alaposabban megvizsgáljuk az egyes irányzatok és szerzők akár évszázadokkal ezelőtt megfogalmazott gondolatait, meglepődve tapasztalhatjuk, hogy az általuk leírt összefüggések mit sem veszítettek aktualitásukból és semmivel sem kevésbé időszerűek, mint a maguk korában, a maitól gyökeresen eltérő gazdasági és társadalmi környezetben voltak. Az egyes közgazdasági irányzatok versenyképességi aspektusból vett bemutatásánál építünk más szerzők hasonló törekvéseire.¹

2. A területi verseny megjelenése a közgazdaságtanban

A XVI–XVIII. századi merkantilista gondolkodók még meglehetősen egyoldalúan szemlélték a nemzetközi kereskedelem potenciális előnyeit, és nem a cserepartnerek kölcsönösen előnyösebb pozícióját, nem a termelésben való nemzetközi együttműködés lehetőségeit tartották fontosnak, hanem pusztán a külkereskedelem kiviteli többlete révén megszerzhető, minél nagyobb pénzmennyiség gyarapításában látták egy nemzetgazdaság fejlődésének forrását.² Mindennek biztosításához kiemelt szerepet szántak az ipar fejlesztésének, az ipari termelés növelésének. A XVIII. században színre lépő fiziokraták merőben eltérő álláspontot képviseltek a gazdaság növekedését illetően. Elméletükben már megjelent a partnerországok kölcsönös előnyszerzésének lehetősége, igaz, esetükben mindez pusztán az eltérő természeti adottságok kölcsönös kihasználását jelentette. Véleményük szerint egy ország gazdasági fejlődése sokkal inkább a mezőgazdasági termelés fejlesztése, az önellátás, az országon belüli gazdasági folyamatok által determinált, semmint a merkantilizmus által hangoztatott aktív külkereskedelmi mérleg függvénye. A Francois Quesnay és Anne-Robert-Jacques Turgot nevével fémjelzett elmélet szerint minden gazdagság kizárólagos forrása a föld, a földműves „... munkája a társadalom különböző tagjai közt eloszló munkák sorában megtartja ugyanazt az elsőséget, ugyanazt a kiváló rangot, mellyel az elszigeteltség korában az élelemre fordított munka a más nemű szükségletre szánt különféle munkák fölött bírt.”³ A XVIII–XIX. századi klasszikus közgazdaságtan képviselői már egyértelműen a szabad kereskedelem elkötelezett hívei közé tartoztak, hangsúlyozták a nemzetek közötti áru és ennek ellenértékeként a pénz szabad, korlátlan, bárminemű állami beavatkozástól mentes áramlásának fontosságát, a részt vevő cserepartnerek számára kölcsönösen előnyös hatását. Gondolatmenetük lényege, hogy a szabad kereskedelem a cserepartnerek gazdasági fejlettségétől függetlenül tesz lehetővé több fogyasztást a háztartások számára, a külföldi értékesítések pedig egyben munkahelyek teremtését is eredményezik. Adam Smith a gazdaság működésének alapját az emberi természetben rejlő spontán ösztönökre és hajlamokra vezette vissza. (A klasszikusnak számító smithi idézet: „Ebédünket nem a mészáros, a serfőző vagy a pék jóindulatától várjuk, hanem attól, hogy ezek a saját érdekeiket tartják szem előtt.”)⁴ Smith szerint, ha mindenki a saját érdekét követi, az láthatatlan kézként az egész társadalom virágzását fogja előidézni. A láthatatlan kéz pedig maga a szabadpiac.⁵ Smith szűken vett témánk, a munkamegosztás és versenyképesség szempontjából is máig érvényes megállapításokra jutott. Véleménye szerint a társadalom gazdagsága két

tényezőtől függ, a termelőmunkával foglalkozó lakosság hányadától, vagyis a munkakínálattól és a munka termelékenységétől, amelyre a munkamegosztás bír kiemelt befolyással. Smith a munkamegosztásnak alapvetően két fajtáját különbözteti meg, a vállalati és a nemzetgazdasági szintűt. A vállalati specializáció háttérében a részmunkát végző munkás ügyessége, jártassága, ezen keresztül az időmegtakarítás, a technikai tökéletesítés, találmányok, újítások lehetősége húzódik meg. Az általa megfogalmazott abszolút előnyök elmélete abból az alapgondolatból indul ki, hogy bár a cserében részt vevő két ország egyaránt képes két különböző terméket előállítani, mégis indokolt lehet közöttük a munkamegosztás, amennyiben a munka termelékenységében, illetve ennek fordítottjaként a munkaráfordítások költségeiben (az egységnyi termék mennyiség előállítására fordított összmunka-ráfordításban) kimutathatók nemzetközi különbségek. Úgy gondolta, hogy a munkamegosztás önmagában még nem jelenti egy ország meggazdagodását, ehhez a termelők, szállítók, falvak és városok közötti szabad kereskedelem is szükséges. Smith a maga korában különös jelentőséget tulajdonít a városoknak, melyek szerinte ugyanúgy szakosodhatnak, mint az emberek. Véleménye szerint a városok termelési szerkezete a mezőgazdasággal való cserén alapul, a köztük lévő kapcsolatrendszerben pedig nélkülözhetetlen a kereskedelem, a kereskedő szerepe. Nem véletlenül gondolja úgy, hogy a kereskedelemmel is foglalkozó államok általában magasabb jövedelem-felhalmozásra képesek, mint a kereskedelmi tevékenységet nélkülözők. Szerinte egy ország csak úgy gyarapodik, ha piaca bővül, vagyis egyre nagyobb térségek kapcsolódnak be a kereskedelembé. Ahogy fejlődnek a szárazföldi és vízi szállítási útvonalak, úgy csökkenek a kereskedelemmel kapcsolatos költségek, biztonságosabbá és gyorsabbá válik a szállítás, aminek természetes következményeként egyre több falu és város lép be a piacra, elmélyítve a munkamegosztást, egyben fokozva az egyes településeknek és ezzel az ország egészének a gazdagságát is. Smith a jólét és a munkabér közötti kapcsolatról arra a megállapításra jut, hogy a munkabérek nem a leggazdagabb, hanem az éppen virágzó, vagyis leggyorsabban fejlődő országokban a legmagasabbak. Hangsúlyozza, hogy a gazdaságot az egyéni motivációk, a feltaláló- és újítókedv lendítheti a nagyobb jólét felé, amit mindig a fogyasztók szemszögéből kell vizsgálni, mert egy ország gazdagságának valódi fokmérője a háztartások életszínvonala.

A nemzetközi munkamegosztás és az ennek háttérében meghúzódó versenyképesség újabb, fejlettebb koncepciója az angol klasszikus közgazdaságtan másik kiemelkedő alakja, David Ricardo nevéhez fűződik. Az általa megalkotott komparatív előnyök tanában úgy fogalmaz, hogy egy ország-

nak a nemzetközi munkamegosztásban betöltött szerepköre mindig kettős összehasonlításon alapul.⁶ Miután meghatározta azt, hogy melyik terméket tudja olcsóbban előállítani, mint a másik ország (kimutatta a smithi értelemben vett abszolút előnyöket és hátrányokat), azt is meg kell vizsgálnia, hogy melyik termék esetében nagyobb az abszolút előnye, illetve kisebb az abszolút hátránya, másként megfogalmazva, hol jelentkezik komparatív előnye a másik országhoz viszonyítva, hogy azután arra specializálódjék. Az angol klasszikusok elméleteinek egyik tanulsága az, hogy miközben a gazdag országok protekcionizmusukkal beszűkítik saját gazdasági növekedésüket, egyben stagnálásra ítélik a kevésbé fejlett nemzeteket is.

A Keynes-i közgazdaságtan szerint a piac önmagában nem képes a társadalmi jólét biztosítására, emiatt nélkülözhetetlenek tartja az aktív állami beavatkozást. A kormányzati intézkedések eredményeként beinduló multiplikatív hatások az emelkedő kereslet és a növekvő foglalkoztatottság révén a területi különbségek mérséklődését eredményezik. Az elmélet új alapfogalmai közé tartozik a kényszerű munkanélküliség, a hatékony kereslet, a jövőre vonatkozó várakozások, a tényezőköltségek megtérülési követelménye vagy a fogyasztási hajlandósággal kapcsolatos alapvető lélektani törvény.⁷ Olyan, a korábbi közgazdasági elméletekben kevésbé markáns fogyasztói motívumok kapnak magyarázó szerepet, mint az óvatosság, a függetlenség, a büszkeség és a fősvénység. Keynes hangsúlyozta, hogy a magasabb szintű (akár teljes) foglalkoztatáshoz nem az alacsony bérköltségek jelentik a megoldást, hanem a megfelelő nagyságú összkereslet. Mivel elméletében a folyó jövedelmeket csak részben fordítják fogyasztásra a gazdaság szereplői, kiemelkedő szerepet kapott a beruházások keresletnövelő hatása. Minden egyes pótlólagos beruházás többlettermelésre motivál, az ebből származó jövedelmek pedig szintén a keresletet növelik. Keynes engedett a költségvetési korlát keménységéből. „Ha a kincstár ócska palackokat megtöltene bankjegyekkel, megfelelő mélységbe elásatná őket felhagyott szénbányákban, az üregeket színültig megtöltené utcai szeméttel, s aztán a laissez-faire kipróbált elvei szerint a magánvállalkozásokra bízna, hogy újból kiássa a bankjegyeket (amihez a jogot természetesen a bankjegylelőhelyek bérletére szóló ajánlatok útján kellene megszerezni): nem lenne munkanélküliség, és a visszahatások révén a társadalom reális jövedelme és tőkevagyonja is valószínűleg jelentősen nagyobb lenne... Igaz, okosabb lenne házakat építeni, és ehhez hasonlókat művelni, de ha ezt politikai vagy gyakorlati nehézségek megakadályozzák, az említett megoldás is jobb lenne a semmilyennél.”⁸ A kamatláb csökkenése a növekvő beruházási kedv miatt, míg az adók a belőlük fizethető jóléti transferekkel keresztül növelik a hatékony keresletet. Az állam gazdasági beavatkozása megszüntetheti a

dekonjunktúrát, egyidejűleg biztosítva ezzel magas foglalkoztatást, észszerű kapacitáskihasználást és potenciálhoz közeli kibocsátást. „Azt remélem, hogy az állam...mind több felelősséget vállal magára a beruházás közvetlen szervezésében...”,⁹ előtérbe helyezve ezzel a hosszú távlatban gondolkodást és az általános társadalmi előnyöket. Az állami beavatkozást kizárólag a gazdasági hatékonyság növelése céljából tartotta elfogadhatónak, szerinte mindez nem járhat a tulajdon vagy a vállalkozás bármilyen korlátozásával.

A neoklasszikus iskola képviselői szintén egyetértenek abban, hogy a szabad kereskedelem a gazdaság növekedését eredményezi, mivel a potenciális termékfelesleg értékesíthetőségén keresztül a termelési tényezők magasabb szinten kerülnek kihasználásra. A Pareto-hatékony erőforrás-allokációnak köszönhetően nem keletkezik jóléti veszteség. Az említett okok miatt emelkedik a nemzetgazdasági hatékonyság és jövedelmezőség, ami fokozza a társadalmi jólétet és a szükségletkielégítést.¹⁰ Szerintük a komparatív költségek magyarázataként a munkaerőben, munkatermelékenységben fennálló különbségek mellett egyéb okok is kimutathatók. A határtermelékenységi elméletre épülő modell, a komparatív költségek különbségeit a relatív tényezőellátottságra vezeti vissza, miszerint az országok olyan áru-fajtákat exportálnak, amelyek intenzív módon használják fel a bőségesen rendelkezésre álló (ebből kifolyólag kedvezőbb relatív költségű) termelési tényezőket, míg azokat a javakat, amelyek az adott országban szűkös termelési tényezőkön alapulnak, célszerűbb importálni. A modell célja a komparatív előnyök kölcsönös realizálása, vagyis a nemzetközi munkamegosztásban résztvevő mindkét ország egyidejű gazdasági gyarapodása. Segítségével bizonyítható, hogy a szabadkereskedelem hatására az egymással kereskedelmi kapcsolatban álló országok tényezőárai és tényezőjövödelmei mind abszolút, mind relatív értelemben kiegyenlítődnek (Heckscher–Ohlin–Samuelson tétel). Véleményük szerint bármilyen versenyidegen jelenség hatékonyságvesztést eredményez. A neoklasszikus elméleteken belül elhatárolhatunk exogén, endogén és heterodox irányzatokat.¹¹ Az exogén megközelítés a termelési tényezők térbeli áramlását még externáliákkal, főként a technológiai változásokkal magyarázza. Az endogén irányzatnál már a gazdasági szereplők saját, technológiai fejlesztéssel, innovációval és humán tőkével kapcsolatos döntéseire vezetik vissza a termelékenység és az életszínvonal növekedését. A legújabb, heterodox irányzatok a társadalmi háttérfeltételekre és intézményekre koncentrálnak, így találva megoldást a tudás-alapú gazdaság térbeli működésére.

A területi versenyképesség elméleti hátterének fontos részterületét jelentik a telephelyelméletek, melyek a társadalmi és gazdasági tevékeny-

ségek térbeli elhelyezkedését befolyásoló legfontosabb tényezőket kutatják, legyen szó bármilyen szereplőről, akár profitorientált gazdasági szervezetekről, közszolgáltatást nyújtó intézményekről vagy háztartásokról. (A megválaszolendő alapkérdés egy mondatban: „Miért ott folyik egy gazdasági tevékenység és nem máshol?”)¹² A valódi választás lehetősége többnyire csak az ipari forradalmat követően jelent meg. A szükséges technikai-műszaki háttérfeltételek és infrastruktúra kiépülése, a szállítási eszközök fejlődése, a tőke és munkaerő szabadabb térbeli mozgása tulajdonképpen ekkortól biztosították a nyersanyagok, termelési tényezők és késztermékek tömeges szállíthatóságát, lehetővé téve az árutermelő gazdaság térbeli kiterjedését, a tömegtermékek előállításának és széleskörű kereskedelmének elterjedését. A technikai-technológiai fejlettség különösen hangsúlyos determinánsként jelentkezik, hiszen az korszakonként eltérő feltételrendszert képvisel (gondoljunk csak a Kondratyev-ciklusok ún. bázis-innovációira).¹³ Ettől kezdve a közgazdaságtan klasszikusnak számító kérdőszavai (mit, hogyan, kinek, mikor), kiegészülnek egy újabbal, a hol kérdéssel. A tudatos telephelyválasztás mindig konkrét üzleti kalkulációkat feltételez, melyben gazdasági (pénzügyi) és gazdaságon kívüli szempontok egyaránt megjelennek. A hagyományos telephelyelméletek (ide sorolhatjuk Johann von Thünen mezőgazdasági területhasználattal kapcsolatos elméletét, Alfred Weber ipari telephelyelméletét, August Lösch térbeli versennyel és egyensúllyal kapcsolatos vizsgálatait) még alapvetően a mezőgazdaság és a feldolgozóipar térbeli jellemzőit modellezték, központi kategóriaként kezelve a költségek minimalizálását, a gazdasági profit megszerzését. Az első elméletek még racionális és teljes körűen informált gazdasági döntéshozókat feltételeztek, modelljeik alapvetően statikusak voltak, így azok csak rövidtávon értelmezhetők. Napjainkra ezek túlhaladottá váltak, hiszen a szolgáltatások megnövekedett szerepével, az egyedi termékekre irányuló fogyasztói kereslet fokozódásával, a vállalati hálózatok, klaszterek, valamint a gazdaságon kívüli, kevésbé vagy egyáltalán nem számszerűsíthető szempontok, externáliák térnyerésével már a korábbiaktól lényegesen különböző tényezők is befolyásolják a helyszínválasztást.¹⁴ Amennyiben megpróbáljuk összegyűjteni a telephelyválasztásban megjelenő befolyásoló tényezőket, egy meglehetősen terjedelmes listát kapunk. Ide sorolhatók többek között a szállítási és egyéb infrastrukturális lehetőségek, a természeti környezet adottságai, a piacok (fogyasztói kereslet), a legfontosabb inputok (közük a munkaerővel, a technológiával, a pénzügyi tőkével), a társadalmi-kulturális környezet, az externáliák vagy a központi, helyi kormányzati politika egyaránt.¹⁵ Vagyis a szempontok között találunk olyanokat, amelyek az inputok beszerzéséhez, olyanokat is, amelyek az outputok

piacra juttatásához kapcsolódnak, s végül megjelennek közöttük bizonyos extern hatások is. Mindez alátámasztja, hogy a telephelyválasztások meglehetősen komplex döntési problémák, és mindig különböző tényezők kombinációin alapulnak.

A nem vagy nem teljeskörűen megmagyarázott empirikus problémák tisztázásának szándéka idézte elő az új kereskedelmi elméletek megszületését. Ezek az elméletek központi fogalomként használják a külső (iparági) és a belső méretgazdaságosságot, a termékdifferenciálást, a piacszegmentációt, az árdiszkriminációt és a nem tökéletes versenyt.¹⁶ Paul Krugman véleménye szerint a nemzetközi gazdaság működésének, specializációjának megértéséhez a nemzeti, azon belül pedig a regionális gazdasági növekedésben mutatkozó különbségek feltárása szükséges.¹⁷ A nevével összekapcsolódó új gazdasági földrajz keretében egy általános térbeli egyensúlyelmélet megfogalmazására vállalkozik. Azt vizsgálja, hogy adott feltételek között értelmezhető piaci automatizmusok kialakíthatnak-e térbeli egyensúlyt. Véleménye szerint egy térben mobil szektorbeli gazdaság területi szerkezetét két ellentétes irányú hatás, a centripetális és centrifugális erők kölcsönkapcsolata alakítja. A térbeli koncentrációt támogató centripetális erők megfeleltethetőek a vállalatok pozitív lokális externáliáinak (beszállítói specializáció, munkaerő-piaci specializáció, technológia áttérjedése, modern infrastruktúra alkalmazása stb.) Ezzel szemben a centrifugális erők (negatív lokális extern hatások) éppen ellenkezőleg, a térbeli koncentráció ellenében hatnak (immobil termelési tényezők, ingatlanpiaci és munkaerő-piaci áremelkedés, túlnépesedés stb.) Amennyiben a szállítási költségek magasak az állandó költségekhez viszonyítva, a termelés térben meglehetősen egyenletesen (közel az inputokhoz és a fogyasztói csoportokhoz) jelenik meg, vagyis a térbeli koncentráció helyett sok önellátó, kisméretű telephely jön létre. Alacsony szállítási költségeknél a centripetális erőknek köszönhetően földrajzi koncentrációt tapasztalhatunk, míg közepes szállítási költségek esetén a két erő valamelyest egyensúlyba kerül. A koncentrációt az agglomerációs előnyök okozzák. Krugman szerint a folyamat nem áll le, hiszen, ha például egy város (telephely) túl nagyméretűvé válik, megindulnak olyan negatív folyamatok (agglomerációs hátrányok), melyek a kitelepülés motorjává válhatnak, vagyis újból kifizetődőbb lesz kisebb telephelyeket választani. (Enyedi ezt úgy fogalmazta meg, hogy a városoknak, a vállalkozásokhoz hasonlatosan, van méretoptimuma, közgazdasági, szociológiai, környezetterhelési és urbanisztikai szempontból vett optimális mérete.)¹⁸ Összességében a két ellentétes hatás egy dinamikus térbeli egyensúlyhoz vezet. A két erőpár eredőjeként kialakuló csomópontokban nagyvárosok helyezkednek el, ahol a nagyszámú lakosság, mint munkaerő és mint a szol-

gáltatások fogyasztója van jelen. Hasonló logika alapján értelmezi Krugman a nemzetközi munkamegosztást is, melynek során a gyáripár a centrumterületeken, míg az alapanyag-termelés a periférián koncentrálódik. Szerinte a nemzetközi munkamegosztás alapja a komparatív előny, emiatt nem is értelmezi a versenyképességet makroökonómiai fogalomként, sokkal inkább termelékenységbeli különbségekről beszél. A termelékenység regionális eltéréseit a térbeli specializációk, az agglomerációk és klaszterek különböző szintjei magyarázzák.

Tovább árnyalják a komparatív előnyök nemzetközi munkamegosztásban játszott szerepét azok a szerzők (Roberto Camagni, Leslie Budd, Amer K. Hirmis), akik úgy fogalmazzák, hogy nemzetgazdasági szinten és a világvárosi régiók esetében mindez értelmezhető magyarázata lehet a kereskedelmi kapcsolatoknak, viszont kisebb területi egységek esetében már sokkal inkább az abszolút előnyök determinálnak.¹⁹

Szintén a gazdasági tevékenységek térbeli eloszlásával kapcsolatosak Allen J. Scott kutatásai.²⁰ Szerinte a tranzakciós (szállítási, kommunikációs) költségek minimalizálása a legfontosabb determináns a telephelyválasztási döntések során, miközben figyelmet fordít a technológiai externáliákra is. A kapcsolattartásban nem a földrajzi elhelyezkedés, hanem sokkal inkább a globális specializációban betöltött hasonló pozíció a meghatározó. A nemzetközi hálózatokba tömörült klaszterek a globális gazdaság motorjait jelentik.

Michael Storper nem-üzleti kapcsolatokon alapuló modelljében a gazdasági szempontok mellett társadalmi szempontok mentén csoportosítja a regionális fejlődés alaptényezőit.²¹ Modelljében a korábbi elméletekhez képest nagyobb szerepet szán a döntéshozók kapcsolatrendszerének, viselkedésének, követett tradícióiknak. A szerző által értelmezett három fejlődési alaptényező a vállalati szervezet, a technológia és a térbeliség. A vállalati szervezetbe beleérti a személyes kontaktusokat, az információk, tapasztalatok kölcsönös megosztását. A technológia esetében kiemelten fontos a térség innovációs kapacitása, a helyspecifikus, személyekben, szervezetekben létező hallgatólagos tudás. A térbeliség a szerző olvasatában elsősorban helyi hagyományokon alapuló kapcsolatrendszert, együttműködéseket jelent.

Az ún. neotechnológiai (exportszakosodási, exportspecializációs) elméletek a nemzetközi kereskedelem magyarázataként a vállalati és nemzeti szinten egyaránt kimutatható technológiai innovációs rést (technológiai szakadékot) jelölik meg. Richard Posner szerint, amennyiben egy ország (vállalat) magas műszaki fejlettséggel rendelkezik és kihasználja a technológiai előnyből adódó kedvező versenyképességi pozícióját, képes lesz magas technológiai színvonalú, differenciált termékeket exportálni.²² Ellenkező esetben csak tömegáruk értékesítőjeként tud bekapcsolódni a

kereskedelmi folyamatokba. Részben hasonló gondolatokat fogalmaz meg Raymond Vernon, azzal a különbséggel, hogy a termékek eltérő technológiai és inputkövetelményeit összekapcsolja azok életciklusával.²³ Termékciklus koncepciója abból az alapfeltételből indul ki, hogy egyrészt jelentős különbségek mutatkoznak az egyes országok szellemi tőkével, K + F-kapacitásokkal való ellátottságában, másrészt a termékek inputigényei, termelési feltételei, ezen keresztül komparatív előnyei életciklusuk során jelentősen módosulhatnak. Mindennek területi vonatkozásai is léteznek. Az eltérő technológiai fejlettség tartós termelékenységbeli különbségeket eredményez, és a térségek jelenlegi specializációja hosszabb távon is meghatározza azt, hogy a felhalmozott szakértelmen, innovációkon keresztül a gazdaság mely területén adódnak számukra az átlagosnál kedvezőbb növekedési lehetőségek. Természetesen a fejlettebb technika birtoklásából származó előny nem örökérvényű, annak elterjedése folyamatosan változtatja a komparatív előny mértékét, egyáltalán annak létét is.

A vállalati stratégiai közgazdaságtan (kompetitív előnyök elmélete) visszavezethető Michael Porter munkásságára.²⁴ A szerző korai munkáiban még egyértelműen megfelelteti egymásnak a versenyképességet és a termelékenységet. Szerinte a termelékenység javítása mintegy előfeltétele a kedvező külkereskedelmi adatok elérésének, ezzel együtt nem fogadja el a versenyképesség fogalmának leszűkítését a világszerte export-részesedésre. Véleménye szerint a versenyképesség több, mint a komparatív előnyökre (költségekre) visszavezethető javuló külkereskedelmi, exportpiaci pozíció. A szerző gazdaságon kívüli tényezőket is ide sorol, így a fenntartható fejlődést, az oktatási és művelődési infrastruktúrát, a kulturális örökség megőrzését, az egészségügyi rendszert vagy éppen a politikai stabilitást, biztonságot. Ezek a társadalompolitikai tényezők térben és időben meglehetősen változatosak, hiszen nem egyszerűen társadalomfüggőek, de korszakonként is módosulhatnak. Porter későbbi munkáiban már mérhető kategóriaként értelmezi a makrogazdasági versenyképességet, mintegy gazdaságpolitikai szempontból újra-gondolva a vállalati, mikroszintű kategóriákat. Szerinte a globális vállalati verseny forrásai földrajzi koncentrációt mutatnak, a verseny tulajdonképpen a lokális előnyöket biztosítani képes térségek között értelmezhető. A szerző empirikus kutatásaira támaszkodva úgy véli, hogy a térségek, városok versenye alapvetően a helyben működő (letelepedni szándékozó) vállalatok sikeressé válásához való hozzájárulást jelenti, az ezt elősegítő üzleti környezet megteremtése által. Az egyes országok, régiók kompetitív előnyét visszavezeti a globális iparágakban működő, egyben az adott országban hazai bázissal rendelkező vállalatok sikerességére. Ezek alapján fontos megválaszolendő kérdés egy régió életében,

hogy az ott működő vállalatok számára a régió térségi bázisul is szolgál-e, vagy mindössze a másodlagos fontosságú vállalati funkciók helyszíne. Egy régió alulról szerveződő gazdaságfejlesztési stratégiájában elsődlegességet kell élvezzenek azok a helyi tényezők, amelyek a régióban működő versenyképes vállalkozások és iparágak versenyelőnyeikhez szükségesek. A szerző épít a pozitív lokális extern hatásokra is, melyeket, mint agglomerációs előnyöket a versenyben való sikeres helytállás alapfeltételként határoz meg.²⁵ Az általa értelmezett klaszter-alapú gazdaságfejlesztés nemcsak a végterméket előállító iparág, hanem a klaszter valamennyi résztvevője, sőt a többi rivális klaszter számára is támogatást nyújthat, éppen a termelékenység növekedésének és az innovativitás fokozódásának hozadékaként. Porter véleménye szerint a tartós vállalati versenyelőnyök egyre inkább nem-áthelyezhető, térségi bázisban koncentrálódó tényezőktől függenek, melyek pontosan lokalitásuk okán nehezen utánozhatók. Széles körben ismertté vált rombusz (gyémánt) – modelljében azokat a tényezőket gyűjtötte össze, melyekre egy adott földrajzi térben a globális vállalatok, iparágak versenyelőnye visszavezethető.²⁶

3. A telephelyi tényezők értékelése Magyarországon

Vállalatokkal kapcsolatos, 2004–2005-ben lefolytatott kutatásunkat 2016–2017-ben ismételtük meg.²⁷ A rétegzett kérdőíves megkeresések (magyarországi vállalkozások régiók, vállalati méret és szektorok szerinti megoszlása) eredményeként ismételten több, mint ezer vállalkozó, vállalatvezető adott választ kérdéseinkre. A vállalkozások aktuális megoszlását alapul véve, 40% feletti arányban a közép-magyarországi régióból kerültek ki a válaszadók, a többi régiót 8–12% közötti arányban képviselték a megkérdezettek (vállalati méret szerint a mikro- és kisvállalatok 96% feletti arányban szerepeltek mintánkban, míg a tercier ágazat képviselői közel 80%-os előfordulással képezték le a vállalati populációt). Kvantitatív vizsgálatunk során valamennyi magyarországi megyéből szerepelnek válaszok. A személyes lekérdezéseknek köszönhetően a kitöltött kérdőívek szinte kivétel nélkül alkalmasak voltak a kiértékelésre. Kérdőívünkben három zárt, három nyitott és egy félig zárt, összesen hét kérdés keretében többek között az alábbi kérdésekre kerestünk választ:

- Milyen szempontokat részesítenek előnyben a magyar vállalati szféra szereplői telephelyük megválasztásakor?
- Melyek az előnyei, illetve hátrányai a különböző településtípusokon történő vállalati működésnek?

Az első kérdés keretében arra kerestünk választ, hogy az általunk kiválasztott telephelyi tényezők mennyire fontosak a működési helyszín kijelölésekor. Az alábbi tizenkét szempont értékelésére kértük a válaszadókat egy ötfokozatú skálán:

1. a település gazdasági szerkezete (ágazati szerkezet, kapcsolódó iparágak, beszállítói kapcsolatok, háttérpar fejlettsége);
2. a település innovációs kultúrája, szellemi tőkepotenciálja (kutatás-fejlesztési kapacitások, felsőfokú oktatási intézmények, kutatóintézetek léte);
3. a regionális elérhetőség, a település földrajzi fekvése (közlekedési infrastruktúra, Budapest megközelíthetősége);
4. a működéssel kapcsolatos költségek (munkabérek, adók, adókedvezmények);
5. a helyi önkormányzat aktivitása, településpolitikája (befektetés ösztönzés, városmarketing, ügyintézés menete, konfliktuskezelés módja);
6. a település környezeti minősége (lakóhelyi adottságok, természeti és épített környezet, szabadidős, egészségügyi és oktatási intézmények);
7. a település közintézményekkel való ellátottsága (közszolgáltatások, hivatalok működése);
8. a település üzleti szolgáltatásai (bankhálózat, ipari park, vállalkozásfejlesztési iroda működése);
9. a munkaerő felkészültsége és hatékonysága (iskolai végzettség, nyelvismeret, munkatermelékenység, munkaerő-piaci adatok);
10. a település, mint felvevőpiac (piacméret, fogyasztói potenciál, vonzáskörzet jelleg);
11. a település demográfiai és társadalmi adottságai (korszerkezet, migrációs folyamatok, népsűrűség);
12. a település nemzetközi kapcsolatrendszere (külföldi érdekeltségű vállalkozások és beruházások, testvérvárosi kapcsolatok, turizmus).

Megelőző kutatásunk szempontrendszerét két új tényezővel (demográfiai és társadalmi adottságok, a település nemzetközi kapcsolatrendszere) egészítettük ki, ezzel is tovább árnyalva a válaszadás lehetőségét. 2004–2005-ös kutatásunk válaszadói első helyre a település regionális elérhetőségét, földrajzi fekvését sorolták, amit valamivel elmaradva a felvevőpiaci jelleg követett. A következő, közepesre értékelt tényezőcsoportot az üzleti szolgáltatások, a település gazdasági szerkezete, a működési költségek, a munkaerő képzettsége és a közintézményi ellátottság

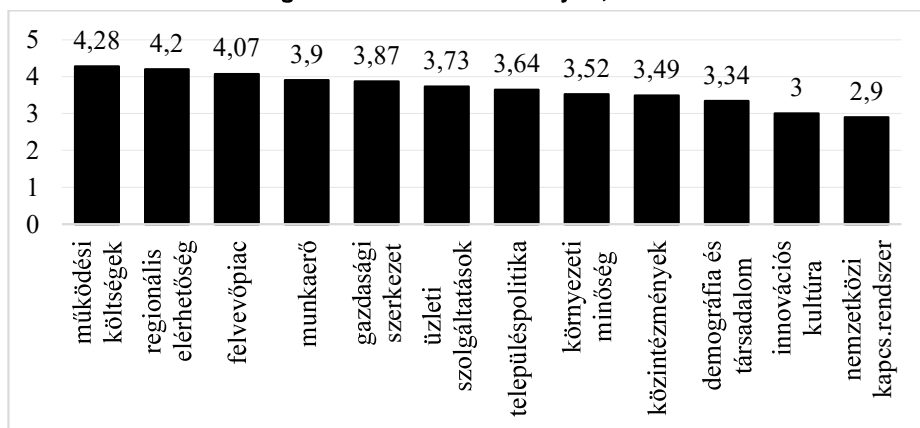
alkották. Sorrendben a környezeti minőség és a helyi önkormányzat településpolitikája következett, a legalacsonyabb értéket a település innovációs kultúrája kapta.

Első hipotézisként a korábban magasra értékelt tényezők (regionális elérhetőség, felvevőpiaci jelleg) további elsődlegességét vártuk, míg az újonnan bevezetett szempontok közül a települések nemzetközi kapcsolatrendszerének fontosságát feltételeztük, utóbbit főként a közép- és nagyvállalatok körében.

Újabb kutatásunk eredményei alapján a rangsor első helyére a működéssel kapcsolatos költségek kerültek, amit a település regionális elérhetősége és a felvevőpiaci jelleg követ (1. ábra). A következő csoportot a munkaerő felkészültsége és hatékonysága vezeti, megelőzve a település gazdasági szerkezetét, az üzleti szolgáltatásokat, a helyi önkormányzat településpolitikáját, a környezeti minőséget és a közintézményi ellátottságot. Továbbra is a legalacsonyabbra értékelt tényezők körében szerepel az innovációs kultúra, ahogy szintén a lista végén találjuk mindkét új szempontunkat, a demográfiai-társadalmi adottságokat és a település nemzetközi kapcsolatrendszerét.

1. ábra: A telephelyi tényezők fontossági sorrendje a magyar vállalatok megkérdezése alapján, 2016–2017

Figure 1.: Importance of aspects of business location, based on the responses of Hungarian businesses surveyed, 2016–2017

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2016–2017)

Kijelenthető, hogy a magyar vállalkozások egyrészt költségérzékenyebbé váltak az elmúlt bő tíz évben, másrészt egyértelműen felértékelődött számukra a felkészült és hatékony munkaerő megléte vagy éppen annak hiánya. Ezekhez a változásokhoz párosul a helyi önkormányzatok településpolitikai aktivitásának megnövekedett jelentősége, ami a mik-

roszinttől a nagyvállalati szintig egyaránt megfigyelhető. Első hipotézisünk teljesülése csak részlegesnek mondható, mivel a működéssel kapcsolatos költségek nem várt módon kerültek a rangsor élére, másrészt a települések nemzetközi kapcsolatrendszerére adott pontérték elmarad előzetes várakozásainktól.

4. A különböző településtípusok vállalati aspektusból vizsgált jellemzői

Korábbi kutatási eredményeink egyértelművé tették, hogy a vállalatok magyarországi léptékben nagyvárosnak számító településeket preferálnak telephelyválasztásuk során. (Ezt erősítette meg az a versenyképességi rangsor, melynek első 13 tagjából 8 város lakosság száma eléri, vagy legalábbis megközelíti a 100 000 főt, 5 város (Kaposvár, Sopron, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg) pedig az 50–80 ezer fős kategóriában található.)²⁸ Ettől függetlenül kíváncsiak voltunk arra, hogy a megkérdezett vállalkozók hogyan gondolkodnak a különböző méretű településtípusokról, azoknak milyen telephelyi előnyeit és hátrányait azonosítják. Második kérdésünk megválaszolásához a kutatásunk során végig alkalmazott telephelyi tényezőket használtuk fel. (Településtípusokkal kapcsolatos vizsgálatunk még nem képezte részét 2004–2005-ben lefolytatott kutatásunknak.) Kapcsolódó 2., 3. és 4. hipotézisünk az alábbiakban foglalható össze:

- A nagyvárosi előnyök elsősorban a potenciális felvevőpiac méretéhez kapcsolódnak, de több másik tényező is (így a település gazdasági szerkezete, innovációs kultúrája, közintézményi ellátottsága, üzleti szolgáltatásai és munkaerő-piaci adottságai) kedvezőbb induló feltételeket kínál az itt működő vállalatok számára. Ellenben egyértelmű hátránynak minősül ezen a településszinten a konkurencia jelenlétéből adódó fokozott versenyhelyzet és a magasabb működési költségek, ami kiegészülhet a település kedvezőtlen környezeti minőségével és a városon belüli közlekedési infrastruktúra okozta hátrányokkal. (Vegyük figyelembe, hogy a társadalmi konfliktusok alapvetően a nagyvárosokhoz kötődnek, legyen annak forrása akár generációs, etnikai vagy anyagi eredetű.)²⁹
- A községek esetében ennek éppen ellentétes előjelű megisméltődését feltételezzük, vagyis míg a konkurencia alacsonyabb száma, akár annak teljes hiánya kiszámíthatóbb felvevőpiaci folyamatokat eredményez, a működési költségek kedvezőbbek és jobb a lakókörnyezet minősége is. Mindezt pozitív előjellel kiegészítheti a helyi önkormányzat aktivitása, támogató hozzáállása. Negatívumként várjuk a szűkös felvevőpiacot, a hiányos háttérfeltételeket (gazda-

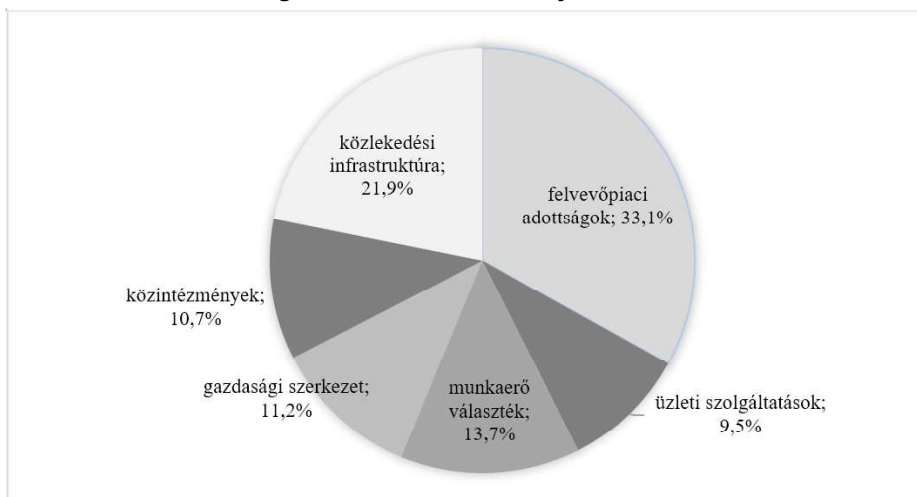
ságszerkezet, innovációs kultúra, közintézményi ellátottság és üzleti szolgáltatások), valamint a helyben elérhető munkaerő mennyiségi és minőségi korlátait. (Kapcsolódó kutatási eredményekről ad számot Molnár, valamint Szépvölgyi.)³⁰

- A köztes szintnek számító kisvárosok előnyei inkább a községeknél leírtakhoz közelítenek, ahogy legfőbb hátrányaik sorában gyakran előfordul a hiányos közintézményi ellátottság, a nem teljes körű üzleti szolgáltatások és a szűkös munkaerő-piaci választék említése.

Második hipotézisünknek megfelelően, a nagyvárosok legfőbb vállalati előnye csakugyan kedvező felvevőpiaci adottságuk, az itt jelentkező magas fogyasztói potenciál, amit válaszadók 33,1%-a nevesített (2. ábra). Ezt előnyös közlekedési infrastruktúrájuk említése követi (21,9%), melyhez elsősorban a könnyű megközelíthetőséget és a megfelelően kiépített tömegközlekedést társították a megkérdezett vállalkozások. A leggyakoribb magyarázatok sorában találjuk a képzett munkaerő széleskörű választékát (13,7%) és az előnyös beszerzési lehetőségeket, jól működő alvállalkozói kapcsolatrendszert biztosító (részben nemzetközi) gazdasági szerkezetet (11,2%) is. Emellett a hatékony, egyben rugalmas ügyintézészt biztosító közintézmények (10,7%), a sokszínű és fejlett üzleti szolgáltatások (9,5%) szintén nagyvárosi előnynek minősülnek.

2. ábra: A nagyvárosi előnyök megoszlása a magyar vállalkozások megkérdezése alapján, 2016–2017

Figure 2.: Breakdown of the advantages of big cities, based on the responses of Hungarian businesses surveyed, 2016–2017

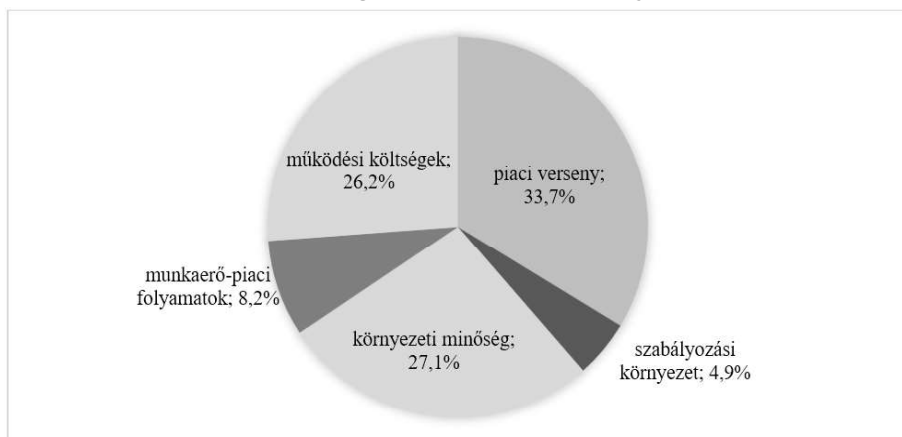

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2016–2017)

A nagyvárosi hátrányok listájának élén az erőteljes piaci verseny, ennek eredményeként a változó fogyasztói igényeknek való fokozott megfelelési kényszer és a nyomott árak szerepelnek (33,7%). A válaszok több mint negyedében fordul elő a magas működési költségek említése (26,2%), de szintén gyakori kritika a nagyvárosok kedvezőtlen környezeti minősége (27,1%). Utóbbi magyarázataként egyaránt megtaláljuk a rossz közbiztonságot, a zsúfolt, szennyezett életteret, a távolságból eredő fokozott idővesztést és a bizalmatlan, közömbös emberi kapcsolatok. A vállalatok közel tizede (8,2%) jelzi problémának a munkaerő-piac magas bérekre és erőteljes fluktuációra visszavezethető negatív folyamatait (3. ábra). A személytelen ügyintézés és a túlbürokratizált szabályozási környezetet valamivel kevesebben (4,9%) említik. Bár a felvevőpiac, a munkaerőpiac és a közintézményi működés nagyvárosi megítélése kettős, ezek mind az előnyök, mind a hátrányok között felbukkanak, összességében inkább a velük kapcsolatos pozitív vélemények dominálnak. Nagyvárosokkal kapcsolatos hipotézisünk egyértelműen megerősítést nyert.

3. ábra: A nagyvárosi hátrányok megoszlása a magyar vállalkozások megkérdezése alapján, 2016–2017

Figure 3.: Breakdown of the disadvantages of big cities, based on the responses of Hungarian businesses surveyed, 2016–2017

Forrás: Saját kérdőíves felmérés (2016-2017)

A községek kapcsán szintén beigazolódott harmadik hipotézisünk. A válaszadók több mint harmada (35,8%) a kiszámítható, személyes kapcsolatokon alapuló felvevőpiacot emeli ki, de szintén sokan említik a kedvező működési költségeket (27%), ide sorolva az előnyös adózási feltételeket, az alacsony ingatlanárakat és bérleti díjakat. A minőségi, élhető lakókörnyezet (20,5%) és az alacsonyabb bérekkel, lojális dolgozókkal

jellemezhető munkaerő-piac (10,7%) szintén gyakran előforduló magyarázatok. Végül a helyi önkormányzat vállalkozásbarát településpolitikáját, a személyre szóló ügyintézését a vállalatok 6%-a említi.

A legtöbb kritika a felvevőpiac szűk mérete, a gyenge vásárlóerő kapcsán éri a községeket. A válaszok harmadában (34%) találkozunk ezzel a hátránnyal. A sorrendben következő leggyakoribb hiányosság a fejletlen, hiányos közlekedési infrastruktúra (23,1%), valamint a szakemberhiány és az alulképzettség, amely mögött kedvezőtlen demográfiai folyamatok is meghúzódnak (20,6%). Az alacsony színvonalú, gyakran hiányos üzleti szolgáltatásokat a vállalatok 15%-a nevesíti, a körülményes ügyintézési lehetőségeket és korlátozottan elérhető közintézményeket valamivel kevesebben (7,3%) említik a problémák között.

A nagyvárosoknál jelzett kettősség a felvevőpiac, a munkaerőpiac és közintézmények kapcsán ekkor is megismétlődik. Kiszámítható, ugyanakkor szűk felvevőpiac, olcsóbb, de többnyire szakképzetlen munkaerőpiac, személyre szabott, mégis hiányos ügyintézési lehetőségek jellemzik a községeket. Lényegi különbség azonban, hogy ezen a településszinten mindhárom tényezőnél már a negatív vélemények vannak túlsúlyban.

A kisvárosok jellemzésekor csakugyan megismétlődik a legtöbb községi versenyelőny, igaz bizonyos hangsúlyeltolódások mellett történik mindez. A vásárlók személyes ismeretére építő, kevesebb versenytársat feltételező, éppen ezért átláthatóbb felvevőpiac még inkább dominál (41,6%), amit a kedvező működési költségek (17,5%) és a közvetlen, mégis színvonalas ügyintézési lehetőségek (13%) követnek. A minőségi lakókörnyezet (10,8%) és a megfelelő bérekkel, lojális munkavállalókkal jellemezhető munkaerőpiac (9,6%) valamivel ritkábban szerepel a válaszok között, ellenben a közlekedési infrastruktúra (7,4%) kisvárosi előnyként említése már egyértelműen nagyvárosokra emlékeztető jellemvonás.

A korlátozott vásárlóerő és a piacra lépés nehézségei (42,5%) kiemelkednek a kisvárosi hátrányok sorából. Az üzleti szolgáltatások terén megmutatkozó hiányosságok, azok magas árfekvése (17,3%) gyakran korlátozott közintézményi ellátottsággal is párosul (7,5%) a válaszadók szerint. A fejletlen közlekedési infrastruktúra (15,1%), valamint a szakemberhiánnyal küzdő munkaerőpiac (11,8%) valamivel kevésbé meghatározó probléma, mint a községek esetében, viszont „belterjességeként” egy olyan kisvárosi hátrányt is definiálnak a vállalkozások (5,7%), ami egyaránt kapcsolatba hozható a túlzott ismertséggel, a zárt közösségi létel, a hazai és főleg nemzetközi kapcsolati tőke hiányával.

Kisvárosokra megfogalmazott negyedik hipotézisünk azzal a kiegészítéssel teljesül, hogy bár a telephelyi tényezők többsége csakugyan

közszégi jellemvonásokat mutat ezen a településszinten (felvevőpiac, működési költségek, környezeti minőség, üzleti szolgáltatások, munkaerőpiac), a vártnál valamivel gyakrabban (elsősorban a közintézményi ellátottság kapcsán) jelennek meg nagyvárosi jellemzők.

5. Összegzés

Aktuálisan kivétel nélkül magasabb pontértéket kaptak telephelyi tényezőink. Közülük az átlagosnál nagyobb mértékben nőtt a helyi önkormányzat településpolitikájának, a működési költségeknek, a munkaerő felkészültségének, a település innovációs kultúrájának és a környezeti minőségnek a magyarázó ereje. Kijelenthető, hogy a magyar vállalkozások egyrészt költségérzékenyebbé váltak az elmúlt bő tíz évben, másrészt fontosabbá vált számukra a felkészült és hatékony munkaerő megléte vagy éppen annak hiánya. Ezekhez a változásokhoz párosul a helyi önkormányzatok településpolitikai aktivitásának megnövekedett jelentősége, ami a mikroszinttől a nagyvállalati szintig egyaránt megfigyelhető. A középvállalatoknál a munkaerő felkészültsége kapta a legmagasabb értéket, amit szintén jelentősen felértékelve a működéssel kapcsolatos költségek, a regionális elérhetőség és a település gazdasági szerkezete követ. Lényegesebb szemponttá vált középvállalati szinten az innovációs kultúra, ellenben jóval hátrébb került a település felvevőpiaci jellege. A nagyvállalati válaszok alapján a még magasabbra értékelt működési költségeket a regionális elérhetőség és a munkaerő felkészültsége követi, ahogy esetükben szintén fontosabbá vált a gazdasági szerkezet és az innovációs potenciál jelentősége. Várakozásainknak megfelelően ekkor a települések felvevőpiaci jellege és környezetük minősége csakugyan veszt fontosságából, ami továbbra is jól jelzi, hogy a nagyvállalatok elsősorban nem a helyi piacra termelnek és esetükben a működési helyszín sokkal kevésbé lakóhelyi, mint inkább telephelyi szempontokat kell, hogy kiszolgáljon.

Amennyiben településmérettől függetlenül számba vesszük a leggyakrabban említett tényezőket, joggal hiányolhatjuk az innovációs kultúrát, a demográfiai-társadalmi adottságokat vagy a nemzetközi kapcsolattrendszert, ami újfent megerősíti korábbi eredményeinket (*1. ábra*), miszerint a vállalkozások számára jelenleg ezek a legkevésbé meghatározó telephelyi tényezők.

Kijelenthető, hogy a vállalatok magyarországi léptékben nagyvárosnak számító településeket, főként régió- és megyeközpontokat preferálnak telephelyválasztásuk során. Ezek legfőbb vállalati előnyei között egyaránt megtalálható a kedvező felvevőpiaci adottság, az előnyös köz-

lekedési infrastruktúra, a képzett munkaerő széleskörű választéka, jól működő alvállalkozói kapcsolatrendszer biztosító gazdasági szerkezetük, valamint a közintézmények és üzleti szolgáltatások sokszínű jelenléte. A regionális telephelyi listák második felében már az érintett megyék közép- és kisvárosai is megjelennek.

JEGYZETEK/NOTES

1. Fenyővári Zsolt–Lukovics Miklós (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. *Tér és Társadalom*. 2008/2. szám. 1–20. old., Málóvics György–Ván Hajnalka (2008): Az ökológiai fenntarthatóság és a regionális versenyképesség összefüggései. *Tér és társadalom*. 2008/2. 21–40. old.
2. Kaposi Zoltán (1996): A gazdasági folyamatok és a közgazdasági gondolkodás kapcsolata a 18. században. Pécs. JPTE. 142. old., Cameron, Rondo (1998): A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Budapest. Maecenas Könyvek. 519. old.
3. Nemzetgazdasági Írók Tára II. kötet (1887): Quesnay és Turgot munkáiból. Budapest. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 56. old.
4. Smith Ádám (1992): Nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata. Budapest. KJK. 24. old.
5. Smith Ádám (1940): Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. I–II. kötet. Budapest, Magyar Közgazdasági Társaság. 1027. old.
6. Ricardo Dávid (1991): A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei. Budapest. KJK. 298. old.
7. Oroszi Sándor (1992): A makroökonómia alapvető elméletei. Pécs. JP Egyetemi Kiadó. 169. old.
8. Keynes, John Maynard (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Budapest. KJK. 152. old.
9. Keynes (1965): 186. old.
10. Szentes Tamás (1995): A világgazdaságtan elméleti és módszertani alapjai. Budapest. Aula. 891. old.
11. Lengyel Imre (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi töke és versenyképesség. In. Bajmócy Zoltán–Lengyel Imre–Málóvics György (szerk.): Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság. Szeged. JATEPress. 151–174. old.
12. Lengyel Imre–Rechnitzer János (2004): Regionális gazdaságtan. Budapest–Pécs. Dialóg Campus. 90. old.
13. Rechnitzer János (1994): Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához. Győr–Pécs. MTA RKK. 252. old.
14. Rechnitzer (1994), Erdősi Ferenc (2000): A kommunikáció (közlekedés-távközlés) szerepe a terület- és településfejlődésben. Budapest. VÁTI Kht. 356. old., Varga Attila (2002): Johann von Thünen és az „új gazdaságföldrajz” térgazdaságtana. In. Barancsuk János–Oroszi Sándor–Varga Attila

- (szerk.): Tanulmánykötet Zinhaber Ferenc professzor emlékére. Pécs. PTE KTK. 87–98. old., Lengyel-Rechnitzer (2004), Enyedi György (2012): Városi világ. Budapest. Akadémia Kiadó. 186. old.
15. Rechnitzer (1994), Malecki, Edward J. (1997): *Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Competitiveness*. Edinburh. Longman. 460. old., Lengyel–Rechnitzer (2004), Kiss Éva (2010): Az ipar és a közlekedés kapcsolatrendszerének elméleti kérdései. In: Kiss Éva (szerk.): *Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után*. Pécs-Budapest. Dialóg Campus. 40–55. old., Fazekas Nikolett–Fábián Attila (2015): A versenyképesség kulturális és humán aspektusai. *Közép-Európai Közlemények*. 2015/2. szám. 28–39. old., Veres Lajos (2017): A telephelyválasztás aktuális kérdései. *Közép-Európai Közlemények*. 2017/2. szám. 33–43. old.
  16. Fujita, Masahisa-Krugman, Paul (1995): *When is the Economy Monocentric? Von Thünen and Chamberlin Unified*. *Regional Science & Urban Economics*. 1995/4. szám. 505–528. old.
  17. Krugman, Paul (1994): *Competitiveness: a Dangerous Obsession*. *Foreign Affairs*. 1994/2. szám. 28–44. old., Krugman, Paul (1995): *Development, Geography, and Economic Theory*, Cambridge. MIT Press. 127. old., Krugman, Paul (1998): *Space: The Final Frontier*. *Journal of Economics Perspectives*. 1998/2. szám. 161–175. old., Krugman, Paul (2003): *Földrajz és kereskedelem*. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 162. old.
  18. Enyedi (2012).
  19. Camagni, Roberto (2002): *On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading?* *Urban Studies*. 2002/13. szám. 2395–2411. old., Budd, Leslie–Hirmis, Amer K. (2004): *Conceptual Framework for Regional Competitiveness*. *Regional Studies*. 2004/9. szám. 1015–1028. old.
  20. Scott, Allen J. et al. (2001): *Global City – Regions*. In: Scott, Allen J. (szerk.): *Global City – Regions. Trends, Theory, Policy*. Oxford. Oxford University Press. 11–32. old.
  21. Storper, Michael (1995): *The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later: The Region as a Nexus of Untraded Interdependencies*. *European Urban and Regional Studies*. 1995/2. szám. 191–221. old., Scott, Allen J.–Storper, Michael (2003): *Regions, Globalization, Development*. *Regional Studies*. 2003/6–7. szám. 579–593. old.
  22. Posner, Richard A. (1975): *The Social Costs of Monopoly and Regulation*. *Journal of Political Economy*. 1975/4. szám. 807–827. old.
  23. Vernon, Raymond-Wells, Louis T. Jr. (1991): *The Manager in the International Economy*. New Jersey. Englewood Cliffs. 480. old.
  24. Porter, Michael E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. New York. The Free Press. 855. old., Porter, Michael E. (1996): *Competitive Advantage, Agglomeration Economies, and Regional Policy*. *International Regional Science Review*. 1996/1–2. szám. 85–94. old., Porter, Michael E. (1999): *Microeconomics Competitiveness: Findings from the 1999 Executive Survey*. In: *The Global Competitiveness Report*. Davos, World Economic

- Forum. 30–53. old., Porter, Michael. E. (2003): The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003/6–7. szám. 549–578. old.
25. Porter (1996, 1999, 2003)
26. Porter (1990, 1999), Lengyel Imre (2000): Porter-rombusz: A regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje. *Tér és Társadalom*. 2000/4. szám. 39–86. old.
27. Koltai Zoltán (2006): A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. *Területi Statisztika*. 2006/3. szám. 240–254. old., Koltai Zoltán (2007): A magyarországi városok versenyképességének vállalati megítélése. *Tér és Társadalom*. 2007/2. szám. 23–42. old.
28. Koltai (2006, 2007.)
29. Szirmai Viktória–Váradai Zsuzsanna (2009): A nagyvárostérségi társadalmak és a konfliktusok. In: Szirmai Viktória (szerk.): A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Budapest–Pécs. Dialóg Campus. 141–149. old.
30. Molnár Györgyné (2008): A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében. *Területi Statisztika*. 2008/4. szám. 417–430. old., Szépvölgyi Ákos (2009): A nagyvárostérségi elégedettségek és a kulturális fogyasztás jellegzetességei. In: Szirmai Viktória (szerk.): A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői. Budapest–Pécs. Dialóg Campus. 163–169. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCES

- Budd, Leslie–Hirmis, Amer K. (2004): Conceptual Framework for Regional Competitiveness. *Regional Studies*. 2004/9. szám. 1015–1028. old.
- Camagni, Roberto (2002): On the Concept of Territorial Competitiveness: Sound or Misleading? *Urban Studies*. 2002/13. szám. 2395–2411. old.
- Cameron, Rondo (1998): A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig. Budapest. Maecenas Könyvek. 519. old.
- Enyedi György (2012): Városi világ. Budapest. Akadémia Kiadó. 186. old.
- Erdősi Ferenc (2000): A kommunikáció (közlekedés-távközlés) szerepe a terület- és településfejlődésben. Budapest. VÁTI Kht. 356. old.
- Fazekas Nikolett–Fábián Attila (2015): A versenyképesség kulturális és humán aspektusai. *Közép-Európai Közlemények*. 2015/2. szám. 28–39. old.
- Fenyővári Zsolt–Lukovics Miklós (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. *Tér és Társadalom*. 2008/2. szám. 1–20. old.
- Fujita, Masahisa–Krugman, Paul (1995): When is the Economy Monocentric? Von Thünen and Chamberlin Unified. *Regional Science & Urban Economics*. 1995/4. szám. 505–528. old.
- Kaposi Zoltán (1996): A gazdasági folyamatok és a közgazdasági gondolkodás kapcsolata a 18. században. Pécs. JPTE. 142. old.
- Keynes, John Maynard (1965): A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Budapest. KJK. 152. old.

- Kiss Éva (2010): Az ipar és a közlekedés kapcsolatrendszerének elméleti kérdései. In: Kiss Éva (szerk.): Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után. Pécs-Budapest. Dialóg Campus. 40–55. old.
- Koltai Zoltán (2006): A magyar lakosság és vállalati szféra lakó-, illetve telephelyválasztásának szempontjai. *Területi Statisztika*. 2006/3. szám. 240–254. old.
- Koltai Zoltán (2007): A magyarországi városok versenyképességének vállalati megítélése. *Tér és Társadalom*. 2007/2. szám. 23–42. old.
- Krugman, Paul (1994): Competitiveness: a Dangerous Obsession. *Foreign Affairs*. 1994/2. szám. 28–44. old.
- Krugman, Paul (1995): *Development, Geography, and Economic Theory*, Cambridge. MIT Press. 127. old.
- Krugman, Paul (1998): Space: The Final Frontier. *Journal of Economic Perspectives*. 1998/2. szám. 161–175. old.
- Krugman, Paul (2003): *Földrajz és kereskedelem*. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó. 162. old.
- Lengyel Imre (2000): Porter-rombusz: A regionális gazdaságfejlesztési stratégiák alapmodellje. *Tér és Társadalom*. 2000/4. szám. 39–86. old.
- Lengyel Imre (2012): Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In: Bajmócy Zoltán–Lengyel Imre–Málovics György (szerk.): *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. Szeged. JATEPress. 151–174. old.
- Lengyel Imre–Rechnitzer János (2004): *Regionális gazdaságtan*. Budapest–Pécs. Dialóg Campus. 90. old.
- Malecki, Edward J. (1997): *Technology and Economic Development: The Dynamics of Local, Regional and National Competitiveness*. Edinburgh. Longman. 460. old.
- Málovics György–Ván Hajnalka (2008): Az ökológiai fenntarthatóság és a regionális versenyképesség összefüggései. *Tér és társadalom*. 2008/2. szám. 21–40. old.
- Molnár Györgyné (2008): A növekvő lélekszámú községek helyzete Baranya megyében. *Területi Statisztika*. 2008/4. szám. 417–430. old.
- Nemzetgazdasági Írók Társasága (1887): *Quesnay és Turgot munkáiból*. Budapest. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 56. old.
- Oroszi Sándor (1992): *A makroökonómia alapvető elméletei*. Pécs. JP Egyetemi Kiadó. 169. old.
- Porter, Michael E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. New York. The Free Press. 855. old.
- Porter, Michael E. (1996): Competitive Advantage, Agglomeration Economies, and Regional Policy. *International Regional Science Review*. 1996/1–2. szám. 85–94. old.
- Porter, Michael E. (1999): Microeconomics Competitiveness: Findings from the 1999. Executive Survey. In: *The Global Competitiveness Report*. Davos. World Economic Forum. 30–53. old.
- Porter, Michael E. (2003): The Economic Performance of Regions. *Regional Studies*. 2003/6-7. szám. 549–578. old.

- Posner, Richard A. (1975): The Social Costs of Monopoly and Regulation. *Journal of Political Economy*. 1975/4. szám. 807–827. old.
- Rechnitzer János (1994): Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához. Győr-Pécs. MTA RKK. 252. old.
- Ricardo David (1991): A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei. Budapest. KJK. 298. old.
- Scott, Allen J. et al. (2001): Global City – Regions. In: Scott, Allen J. (szerk.): *Global City – Regions. Trends, Theory, Policy*. Oxford. Oxford University Press. 11–32. old.
- Scott, Allen J.–Storper, Michael (2003): Regions, Globalization, Development. *Regional Studies*. 2003/6–7. szám. 579–593. old.
- Smith, Adam (1992): Nemzetek gazdagsága. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata. Budapest. KJK. 24. old.
- Smith Ádám (1940): Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól. I–II. kötet. Budapest, Magyar Közgazdasági Társaság. 1027. old.
- Storper, Michael (1995): The Resurgence of Regional Economies, Ten Years Later: The Region as a Nexus of Untraded Interdependencies. *European Urban and Regional Studies*. 1995/2. szám. 191–221. old.
- Szentes Tamás (1995): A világgazdaságtan elméleti és módszertani alapjai. Budapest. Aula. 891. old.
- Szépvölgyi Ákos (2009): A nagyvárostérségi elégedettségek és a kulturális fogyasztás jellegzetességei. In: Szirmai Viktória (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Budapest–Pécs. Dialóg Campus. 163–169. old.
- Szirmai Viktória–Váradi Zsuzsanna (2009): A nagyvárostérségi társadalmak és a konfliktusok. In: Szirmai Viktória (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Budapest–Pécs. Dialóg Campus. 141–149. old.
- Varga Attila (2002): Johann von Thünen és az „új gazdaságföldrajz” térgazdaságtana. In: Barancsik János–Oroszi Sándor–Varga Attila (szerk.): *Tanulmánykötet Zinhóber Ferenc professzor emlékére*. Pécs. PTE KTK. 87–98. old.
- Veres Lajos (2017): A telephelyválasztás aktuális kérdései. *Közép-Európai Közlemények*. 2017/2. szám. 33–43. old.
- Vernon, Raymond–Wells, Louis T. Jr. (1991): *The Manager in the International Economy*. New Jersey. Englewood Cliffs. 480. old.